

LES FONTS DE LA GARRIGA

HERMÍNIA ESCOLÀ
ESTEVE NOGUERA
JOSEP M. PANAREDA

Les fonts han estat un dels elements destacats del paisatge tradicional, on la disponibilitat del recurs hídric era fonamental per a l'economia, tant per als conreus (regar) i per al bestiar (abeurar) com per dur a terme diverses activitats (netejar, sulfatar) i per a usos domèstics o de lleure (netejar, cuinar). Actualment, amb els nous sistemes econòmics i socials, amb les noves tecnologies i amb els nivells elevats de contaminació generalitzada, les fonts han perdut o no poden tenir el sentit i la utilitat de fa unes dècades.

En aquest article es presenta el catàleg de les fonts existents al terme municipal de la Garriga (Vallès Oriental) al llarg del segle xx, juntament amb el seu estat de conservació i els usos. S'exposen les causes que n'han motivat la transformació i es presenta una tipologia de les fonts en funció de la localització, la història, els usos, l'accessibilitat, l'estat de conservació i captació i la potabilitat de l'aigua.

Hi ha fonts abandonades i embardissades, fonts trencades, fonts desaparegudes a causa de l'abandó o l'ocupació urbanística i fonts rehabilitades. L'arquitectura relacionada amb les fonts va tenir una certa importància, sobretot en les fonts amb finalitats de lleure i dins d'un context urbà. Es planteja el sentit actual de les fonts, com a patrimoni històric, com a element urbanístic, com a lleure i com a punt de biodiversitat.

A la Garriga les fonts tenen importància com arreu, però hi ha dos elements que les fan especialment diferents. D'una banda hi ha l'abundància de deus i la presència d'aigües termals. De l'altra, la Garriga ha estat una població d'estiueig, on les activitats de lleure han tingut un paper destacat al llarg del segle xx.

Els objectius del treball, del qual es presenta un resum, són estudiar l'estat actual de les fonts del terme municipal de la Garriga, així com les funcions que han tingut en el passat i tenen actualment. Així mateix es vol elaborar el catàleg de les fonts, conèixer-ne les funcions històriques, conèixer-ne l'estat actual, definir-ne les funcions actuals, discutir-ne la problemàtica i elaborar criteris d'actuació per a la seva conservació i gestió.

QUÈ ÉS UNA FONT

El *Diccionari de la Llengua Catalana* (IEC, 1995) defineix font com «eixida natural i localitzada d'aigua que brolla de la terra». Pompeu Fabra, en

el *Diccionari General de la Llengua Catalana*, en dóna una definició semblant: «raig d'aigua que brolla de la terra». Ambdós diccionaris indiquen una segona accepció: «construcció de pedra, de rajola, de ferro, etc., amb una canal, aixeta, etc., d'on surt aigua». Aquesta segona accepció és la que emprem en aquest treball. Es tracta de construccions que tenen per finalitat la concentració i reconducció de l'aigua del subsòl per tal de formar un raig d'aigua allà on es necessita i de manera que sigui fàcil i còmode fer-ne ús o embassar-la. És just en aquesta fase final, la sortida, on s'han dut a terme les construccions més diverses, algunes autèntiques obres arquitectòniques i artístiques.

FUNCIONS HISTÒRIQUES DE LES FONTS

Històricament les fonts han tingut funcions diverses i han estat establertes en indrets diferents en funció de les utilitats. D'altres vegades han estat les característiques de la deu d'aigua les que n'han condicionat les funcions i els usos. Moltes fonts han anat canviant de funcions al llarg del temps en relació amb les necessitats i els interessos dels pobladors de l'entorn.

Hi ha fonts que tenien aprofitaments temporals, mentre que en d'altres l'aigua s'aprofitava de manera continuada. Les fonts de bosc solien tenir un aprofitament temporal, especialment en el moment de campanyes per estassar, tallar o carbonejar, o fer alguna altra feina al bosc o en un indret proper. La proximitat d'una font a la cabana on feien vida durant setmanes els carboners o boscaters era essencial per a l'estalvi de temps per beure, cuinar o rentar-se. Fins era clau poder disposar d'aigua per a la feina, com en el cas dels carboners, que sovint necessitaven aigua per apagar puntes de caliu al carbó o per controlar el foc d'una carbonera. Un recipient ple d'aigua a prop la pila era indispensable en el moment de treure el carbó o per resoldre altres incidències amb el foc.

Les fonts de bosc sovint quedaven abandonades després d'una campanya. Si era a prop d'un camí transitat pels matxos o prop de camps, la font es mantenia. En cas contrari, es deixava fins que al cap d'uns anys una altra colla, o la mateixa, hi tornava per carbonejar o aprofitar qualche altre recurs forestal; aleshores l'arranjament de la font era una de les primeres tasques que calia fer, juntament amb refer la cabana o aixecar-ne una de bell nou.

Altres fonts tenien funcions específiques, com regar o aportar aigua a un molí, una casa, un estable o una pleta. Als entorns de la Garriga hi havia moltes fonts i amb molts aprofitaments, sovint diversos alhora. Poder regar una feixa amb més o menys regularitat podia ser vital per a la subsistència d'una família. El regadiu permetia conrear hortalisses i obtenir collites més abundo-

ses i segures. També poder abeurar el bestiar prop la casa o del lloc on es guardava el ramat era clau per tenir més o menys caps.

El control de l'aigua era essencial per les persones de fa unes dècades, com ho és ara. Però abans l'aigua es captava en nombrosos indrets i en quantitats sovint petites. Un rajolí d'una font era suficient per permetre l'assentament d'una masia, regar unes feixes i tenir els caps de bestiar necessaris per subsistir-hi. El territori era ple de mines que captaven i concentraven l'aigua per fer brollar una font o omplir una bassa, per després poder regar o fer moure les moles d'un molí. Hi havia fonts que anaven omplint una bassa on es rentava la roba, s'abeurava el bestiar, es regava un tros de terra o es feia funcionar un molí, encara que només fos durant uns quants minuts.

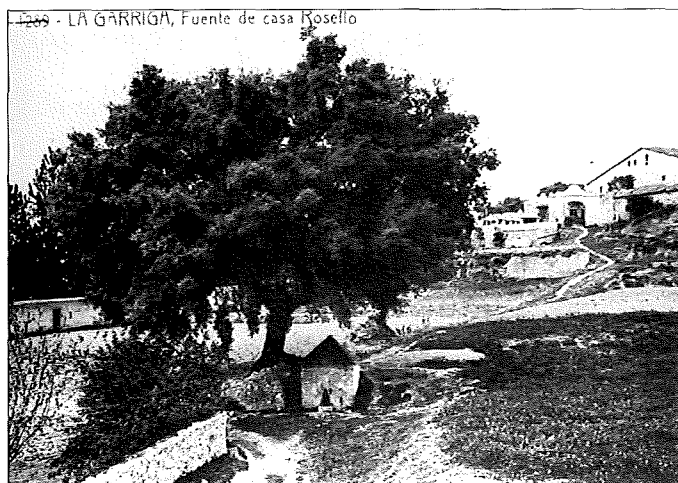
Prop de les cases senyorials sovint s'arranjava un replà per establir-hi una font, entorn de la qual s'instal·laven taules i bancs i es plantaven arbres, sobretot plàtans. La font solia adornar-se amb una construcció artística amb relleus i imatges al·legòriques. Eren llocs de repòs, de festeig i de berenars. Es tractava de fonts amb una finalitat clarament de lleure, tot i que finalment l'aigua solia recollir-se en una bassa situada en un nivell inferior; ningú no es podia permetre el luxe de deixar-la anar i que s'infiltrés marge avall, tret que al capdavant hi hagués una altra font on es recollís de nou l'aigua.

FUNCIONS ACTUALS DE LES FONTS

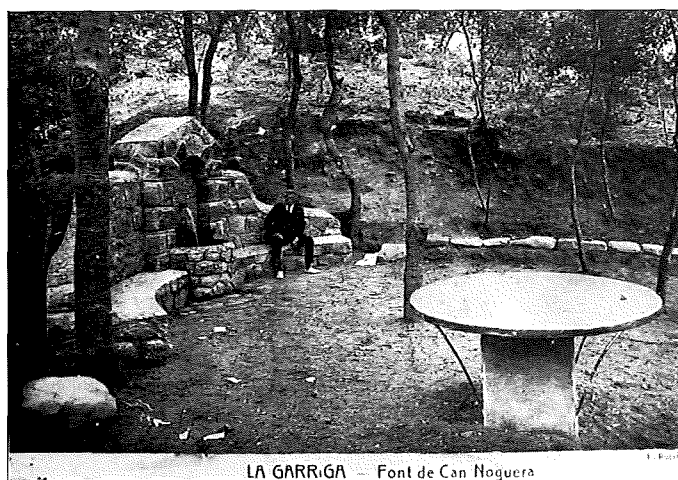
Durant les darreres dècades les condicions socials, econòmiques, tècniques i d'ús del territori han sofert canvis de grans dimensions. I les fonts també els han patit, i des de perspectives ben diferents. Ara ja no estem pendents d'una font, una bassa o un pou per disposar d'aigua. Obrint l'aixeta de casa ja tenim aigua. Les fonts ja no són indispensables en l'actual món urbà. Sí que ho és l'aigua, però aquesta és gestionada de manera global, a nivell municipal o supramunicipal.

Malgrat que algunes fonts mantenen les funcions tradicionals i històriques, la majoria han perdut el seu caràcter d'element bàsic per a la subsistència de la població humana. El resultat és la desaparició o l'abandó de moltes fonts, fins d'algunes que en el seu moment tingueren una importància clau per tot un veïnat.

La desaparició d'una font no vol pas dir que l'aigua desaparegui. Si es tracta de fonts petites, d'on brollava un rajolí, el seu abandó ha comportat que l'aigua torni al seu estat natural de moviment difús pel sòl o pel substrat. Si eren fonts amb un bon doll d'aigua, el més freqüent és que aquesta aigua hagi estat captada i conduïda mitjançant un tub cap a un dipòsit per proveir una casa o una indústria, o bé es connecti a la xarxa general.

*Font de Can Rosselló
d'Amunt, el 1908*

*Font de Can Noguera,
arranjada per la
Societat d'Atracció
de Forasters, el 1920*

*Font de l'Enrabiada,
el 1931*

*Font de Can Terrés,
el 1912*

*Font d'en Rovelló, dedicada
a sant Francesc.
Fou arranjada el 1954.
Fotografia de 1984*

Hi ha qui pensa que les fonts ja no són necessàries i si desapareixen no passa res. Algunes actuacions urbanístiques i l'establiment d'infraestructures han comportat la destrucció de fonts que sens dubte tenien un valor més enllà de la seva utilitat passada. Constituïen un patrimoni que en molts casos hauria d'haver-se mantingut, i no solament per raons històriques. Les fonts tenen una història i algunes una gran càrrega simbòlica; són referència i testimoni d'oficis, de costums i d'esdeveniments diversos.

Però les fonts tenen altres funcions, de caràcter més social. Les fonts són part del paisatge i han tingut i tenen unes funcions, derivades sobretot del dinamisme, del soroll i de la vida que donen al seu voltant, a les plantes i als animals. Una societat cada vegada més urbana i que viu més atapeïda i encalxonada necessita aquests elements harmònics, que expressen vida i moviment, i creen un entorn de tranquil·litat i relaxació. Aquesta és una necessitat que alguns ciutadans senten tant, que hi ha grups que no solament es dediquen a restaurar i mantenir les fonts, sinó que també n'estableixen de noves en indrets on abans no hi havia cap font. Aquesta creació s'observa tant en espais urbans com en rurals i forestals.

No és possible mantenir totes les fonts d'abans, entre altres raons perquè abans les fonts tenien unes funcions ben concretes i satisfien necessitats que ara no tenim. A més, moltes fonts es localitzaven en indrets on ara hi ha un carrer, un grup d'habitatges o una indústria. Un dels exemples més clars ha estat la construcció de l'autovia, que just passa on havia fonts com la de Can Noguera o la de Can Illa de Dalt.

Altres fonts han restat abandonades per manca d'ús i perquè ja no són indispensables en el món actual. Les fonts dels Monjos, de Malhivern, de l'Enrabiada, Fonollosa i del Moro, entre altres, són difícils de localitzar. Qui les ha conegudes sol dir, assenyalant un bardissar: «Allà dins hi havia la font». Amb el temps la bardissa va desapareixent sota l'ombra dels arbres, que creixen sense parar; deixen l'antiga font al descobert, sovint seca i amb les construccions malmeses. A vegades resta un espai més o menys humit, que testimonia la presència d'aigua, ara ben difusa pel sòl.

Hi ha fonts embardissades que tenien relació amb activitats forestals o agrícoles, i d'altres en relació directa amb una masia. L'abandó d'aquesta comporta generalment també el de la font, les basses i els recs, encara que el territori no s'urbanitzi, com en la font de Can Beia. La de Can Rosselló d'Amunt, en canvi, ha estat engolida per la pressió urbanística.

Altres fonts resten dins d'una torre construïda de bell nou o resultat de la restauració d'una casa antiga, com ha passat amb les fonts d'en Rovelló, de l'Alegria i de la Canyeta. A vegades els propietaris valoren la importància de la font i la restauren d'acord amb criteris i funcions actuals. D'altres els fa nosa i l'abandonen o la destrueixen, o bé l'encerclen dins un tancat que n'impedeix l'accés.

Són poques les fonts antigues que mantenen funcions semblants a les que tenien fa unes dècades. Aquest és el cas de la Font d'en Mau, situada a l'extrem sud del municipi, arran del curs del Congost, i semblantment a la font de ca l'Oliveró. Ambdós són exemples a seguir.

D'altres fonts continuen rajant aigua perquè han estat restaurades, o perquè la seva degradació no ha arribar al punt màxim. A aquestes els cal un manteniment regular, normalment sense fer una gran despesa, com en el cas de la font del Tremolencs o de Ca l'Espargueró.

LES FONTS, UN INDRET DE BIODIVERSITAT

Després d'aquesta anàlisi ràpida de l'estat de les fonts de la Garriga, cal plantejar-se si tenen altres funcions que les d'oferir aigua als caminants i veïns i ser un espai de lleure.

Les fonts tenen una funció biològica, de la qual es parla ben poc. Són punts d'aigua, aigua que a vegades ja surt en superfície de manera natural, però que d'altres ho fa forçada mitjançant mines o pous. La concentració d'aigua superficial en espais rurals, en especial enmig de prats, matollars i boscos, fa possible l'existència de plantes i animals que d'altra manera no podrien subsistir, almenys en les dimensions i característiques que ofereix una font. Si la font s'asseca per abandó, o l'aigua és captada i conduïda cap a indrets residencials i industrials, molts organismes animals i vegetals desapareixen, o les seves poblacions resten molt reduïdes.

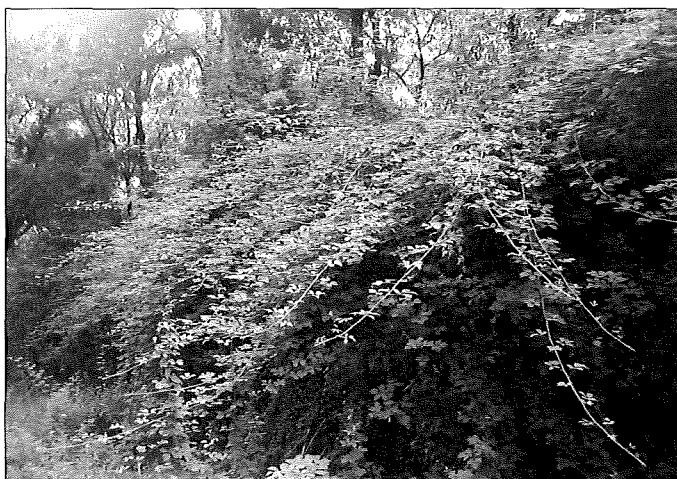
Aquest fet afecta les plantes d'indrets humits, que necessiten sòls xops; les trobem resseguint el filet d'aigua que circula després d'una font. Semblantment succeeix amb la fauna, en especial els amfibis i nombrosos invertebrats. Les fonts, els recs i les basses són punts de biodiversitat, i la seva presència fa créixer de manera notable la riquesa biològica d'un indret. A més són molts els animals salvatges que necessiten l'aigua de les fonts per abeurar-s'hi.

LES FONTS URBANES ACTUALS

Finalment, cal indicar el paper destacat que tenen les fonts en el medi urbà. Ja no es tracta només de fonts com les que hi ha al bosc o als marges dels camps d'abans. No es tracta només de reconstruir al medi urbà un tipus de font tradicional. En alguns jardins és possible que es pugui dur a terme, però en la majoria dels casos es tracta de fonts clarament urbanes, com les que dissenya, per exemple, l'arquitecte Raspall, tot i que cal tenir present que

*Font del Tremolencs,
una parada obligada
pels qui pujaven a
l'Aplec de Puiggraciós
i pels caminadors que
passegem per aquests
verals*

*Bardissar que tapa
la font de Malhivern*

*La font d'en Mau és
una de les fonts de la
Garriga on encara va
la gent a omplir
garrafes d'aigua*

*Estat de la font d'en Rovelló, el 2002,
sense la imatge de sant Francesc*

*Font Ibera, font nova construïda al
mig d'una placeta situada a la
urbanització dels Tremolencs*

*Font de la Teula o de la
Figuera, arran de la pista
que puja a Sant Cristòfol
de Monteugues*

*Font de Ferreres, situada
dins el terme de Figaró,
davant de Can Valls. Fou
establerta per garriguencs*

l'objectiu de Raspall no era simplement el lleure. La finalitat de les seves fonts era essencialment abastir d'aigua potable per al consum públic. I això no és, almenys de manera general, el que cal fer ara.

Ara cal dissenyar fonts per a una població urbana que necessita espais de lleure; necessita sentir la remor de l'aigua, i esbargiment en el sentit més global del terme. La Garriga no és pas de les poblacions amb més mancades des d'aquesta perspectiva, en especial per les dimensions del poble i pel seu entorn. Malgrat això, cal estar atents i no descuidar les noves necessitats que la societat va tenint amb el sistema de vida de què gaudim.

En aquest sentit cal considerar, des d'una perspectiva més global, l'ús urbà de l'aigua com un element d'un paisatge ple d'habitatges i de cotxes. Hi ha la qüestió de com s'integra el conjunt de les fonts que el creixement urbà va engolint i, sobretot, la de com integrar els altres elements d'aigua, com les basses i els recs –a més, en el cas de la Garriga, del riu Congost. En relació amb els canals, la Garriga en té diversos i cal plantejar-se si simplement es deixen perdre, o bé s'incorporen al paisatge urbà.

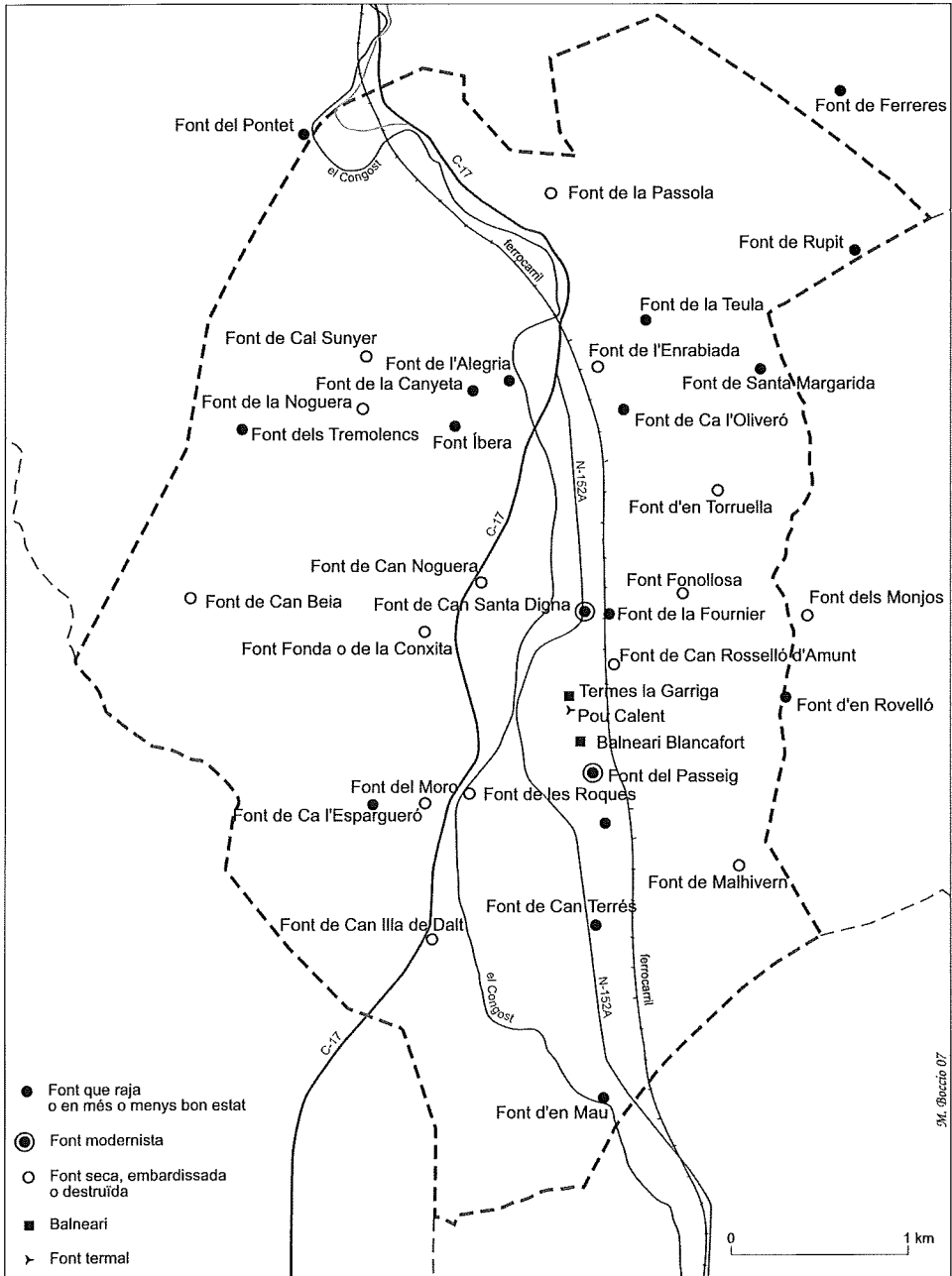
LES FONTS TERMALS

La Garriga té una geografia variada i contrastada, que fa que al costat d'uns paisatges feréstecs s'hagi establert un paisatge humà molt actiu des de temps molt reculats. Un dels elements naturals que han condicionat aquesta riquesa de paisatges és l'existència d'aigües termals. Ja eren conegudes en la prehistòria i els romans en van fer un ús remarcable, com testimonien les restes de la vil·la de Can Terrés i d'altres que es localitzen ben a prop. Al llarg dels darrers segles aquestes aigües, que ragen a 60°, han estat emprades per a usos terapèutics i lúdics. Actualment hi ha dos centres termals ben destacables de reconegut prestigi arreu: el balneari Blancafort i les Termes la Garriga.

El balneari Blancafort està situat al número 59 del carrer dels Banys i les seves aigües ja van ser utilitzades pels romans. Les activitats com a balneari s'iniciaren el 1840 i durant les primeres dècades del segle xx es convertí en un punt de trobada de la burgesia catalana. Recentment ha agafat una nova empenta, que li permet atendre un gran nombre de persones amb una alta qualitat en els serveis, amb el nom de Balneari Termal de la Garriga.

Les Termes la Garriga són en un edifici construït el 1874, que a la darreria del segle xx es restaurà profundament per tal d'adaptar-lo a les necessitats actuals de servei i a les noves tècniques del termalisme. És al mateix carrer dels Banys, al número 23. El 1874 s'anomenaven Banys Martí, i les seves aigües foren declarades mineromedicinales i d'utilitat pública el 1879.

Mapa de les fonts de la Garriga

Més tard va tenir el nom de Termes Victòria. Després de diverses reformes, el 1990 s'inaugurà un balneari de luxe amb el nom de Termes la Garriga.

Entre els dos balnearis i al mateix costat del carrer dels Banys hi ha la font termal del Pou Calent.

LES FONTS MODERNISTES

Les aigües termals, el clima i el paisatge van fer de la Garriga un indret desitjat per la burgesia barcelonina. Aquest fet motivà que durant les primeres dècades del segle xx s'hi organitzessin festivals, com els que se celebraren al bosc de Can Terrés. Tot plegat va fer que en aquesta població es creés un ambient cultural elevat. La manifestació més clara d'aquesta activitat cultural ha estat l'extens llegat d'edificacions modernistes.

El màxim representant fou Manuel Joaquim Raspall Mayol, arquitecte municipal des del 1906. Raspall va exercir una intensa activitat a la Garriga i altres pobles del Vallès, de la qual destaca el conjunt d'habitatges de l'anomenada Illa Raspall, constituït per quatre torres modernistes. Raspall intervingué també en el disseny d'altres torres i en la restauració de nombroses cases. Alhora dissenyà diversos elements del mobiliari urbà, dels quals destaquen les fonts modernistes de Can Santa Digna i del Passeig, ambdues aixecades el 1915.

BIBLIOGRAFIA

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE L'APLEC DE MATAGALLS (ed.) (1988). «Una ruta matagallenca per les fonts estrenades al Montseny, i reparades pel Aplec de Matagalls de cada any des del 1950 al 1987». *Album del 39è Aplec de Matagalls*: 49-50.

ASSOCIACIÓ D'AMICS DE L'APLEC DE MATAGALLS (ed.) (1989). «Camins i fonts de Matagalls». *Amics de l'Aplec de Matagalls*.

Albert BENZEKRY FORTUNY (1985). *Història gràfica de la Garriga 1900-1984*. La Garriga. 531 pàg.

P. BLANCAFORT DE ROSSELLÓ (1976). *La Garriga, el balneari i jo*. Barcelona: Ed. Ariel. 255 pàg.

J. COSTA; R. BONAL (1982). *La Garriga: aproximació sociològica*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

M. GALLARD; N. JIMÉNEZ; V. MONTIJANO; M. OLIVÉ; A. ROS (2004). «Diagnosi ambiental i historicocultural de les fonts més representatives del Parc Natural del Montseny», *Monografies*, 36, pàg. 53-57. Barcelona: Diputació de Barcelona.

A. GALLARDO (1938). «Del Mogent al Pla de la Calma», *Butlletí del Centre*